

**ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ
ХРИСТИЯНСЬКОЇ ДОБРОЧИННОСТІ ЗА ТРАКТАТОМ
Г.С. СКОВОРОДИ «ВСТУПНІ ДВЕРІ ДО ХРИСТИЯНСЬКОЇ
ДОБРОНРАВНОСТІ»**

У статті вперше розглянуто філософсько-освітні аспекти становлення християнської доброчинності на підставі аналізу трактату Григорія Сковороди «Вступні двері до християнської добронравності» в контексті проблематики ціннісно-світоглядної модернізації сучасної освіти на духовно-етичних засадах християнства.

Ключові слова: *освіта, цінності, духовно-етична освіта, християнство, десятислів'я.*

В статье впервые рассмотрены философско-образовательные аспекты становления христианских добродетелей на основании анализа трактата Григория Сковороды «Начальная дверь к христианскому добронравию» в контексте проблематики ценностно-мировоззренческой модернизации современного образования на духовно-этических принципах христианства.

Ключевые слова: *образование, ценности, духовно-этическое образование, христианство, декалог.*

In this article philosophical and educational aspects of Christian virtues formation on the basis of analysis of treatise of Grygoriy Skovoroda «Initial door to the Christian morality» are considered in the context of value philosophy modernization of up to date education based on religious and ethical principles of Christianity.

Key words: *education, values, ethical, religious, Christianity.*

В умовах загальновизнаної необхідності ціннісно-світоглядної переорієнтації освітньої царини важливого соціокультурного значення поступово починає набувати використання духовно-ціннісного потенціалу християнства, що був традиційним протягом тисячоліття у національній освіті. Так, В. Довбня відзначає: «Очевидно, найбільший вплив на філософсько-освітню думку України протягом останнього тисячоліття мала теологія та метафізика християнства» [4, с. 88]. Сьогодні в опублікованих дослідженнях знаходимо спробу запропонувати можливі практичні шляхи для найбільш ефективної реалізації в освітній царині аксіологічної функції християнської релігії. Неабиякого значення в цьому процесі набуває реконструкція

та інтерпретація сучасною філософією освіти філософсько-педагогічної спадщини визначних особистостей минулого. Особливе місце серед них займає Григорій Савич Сковорода, філософсько-освітня концепція якого побудована також на ціннісних засадах християнства.

Окремі загальні проблеми духовно-етичної освіти та виховання зі скарбниці сквородинівської спадщини знайшли своє відображення в публікаціях А. Говоруна та А. Відченка (питання морального виховання у творчості Г.С. Сковороди) [2], М. Дроботенка (релігійне виховання у творчості Г.С. Сковороди) [5], М. Кашуби (етика Г.С. Сковороди) [7] та ін. Більшість дослідників відзначають такі його ідеї, як виховання почуття вдячності, яке все в житті людини перетворює на благо, як природовідповідність у вихованні та навчанні (ідея сродної праці), як сімейне виховання. Проте дослідженню концепції духовно-етичної освіти Г. Сковороди в контексті християнського світогляду не приділено, на наш погляд, достатньої уваги. У форматі даної статті обмежимо її дослідження розглядом аспектів становлення християнської добродійності у трактаті «Вступні двері до християнської добронравності» через призму сучасної філософсько-освітньої проблематики. Важливість цього невеликого завдання полягає у зверненні до того, що перебувало довгий час у стані занепаду – до релігійно-філософського напряму освітнього дослідження.

У своєму трактаті, що є конспективним викладом лекцій, які мислитель прочитав у Харківському колеґіумі (1768-1780 рр.), Г. Сковорода пропонує особистості той тип внутрішньої етичної роботи, який можна визначити термінами «пошук» та «виконання».

Про «пошук» говорять нам глави 1-4 трактату, які насичені світоглядними орієнтаціями. Саме в них Сковорода підкреслює, що любити та шукати мудрість – дуже важка праця як для духу, так і для душі людини. І тільки розумна людина, яка підкорила собі свої пристрасті, може легко знайти свій істинний шлях у житті. Тим часом, глави 3-4 про Промисел загальний та особливий наголошують, що промислительне обіцяння так просто, зрозуміло і духовно логічно: прагніть більшого, і тоді разом з ним придбаєте і менше. Інакше, як показує досвід, людину до кінця життя може чекати нескінченна круговерть, як білку в колесі – в колі тлінних земних придбань.

Премудрість, за Г. Сковородою, – це не різновид «геніального» раціоналістичного аналізу, але тип цілісного пізнання світу, що розкривається в певній інтуїції, для якої характерні не стільки здібності розуму, скільки внутрішнє духовне перетворення людини у напрямі досконалості, яке Г. Сковорода інтерпретує як наближення до Творця. Таке тлумачення премудрості узгоджується зі Святим Письмом, яке говорить про премудрість: «Вона є дух розумний, святий, єдинородний, тонкий, легкорушійний, світлий, чистий, ясний, нешкідливий, благолюбний, швидкий, добродійний, людинолюбний, твердий, непохитний, спокійний, безжурний, усебачущий, і проникаючий всі

розумні, чисті, якнайтонші духи... Вона є відбиток вічного світла і чисте дзеркало дії Божої та образ благості Його» (Прем. 7, 22-26).

Тип внутрішньої етичної роботи, який визначається словом «виконання» спирається, насамперед, на декалог та глави 9 («Про пристрасті та гріхи») й 10 («Про любов і чистосердечність»). Особливо високе місце серед інших етичних пропозицій Г. Сковороди зайняло знання, запропоноване обраному народу через пророка Мойсея на Синаї, що викладене, перш за все, в десяти заповідях, які складають зміст і старозавітного, й новозавітного етичного закону.

Перші чотири заповіді, в порівнянні з іншими, мають більш онтологічний, ніж етичний характер. Вони встановлюють між Богом і людиною раз і назавжди *особистісний* тип взаємин: «я - ти». Ці заповіді відносяться до області етичного життя, вони звернені до свободи людини і закликають не здійснювати в духовному житті ілюзорних підмін. І від того, наскільки в реальності особистого життя ці заповіді посідають значуще місце в житті людини, тобто від того, наскільки людська особа приймає цей запропонований Богом тип особистісних відносин, багато в чому залежить весь лад її етичного життя.

Останні шість заповідей встановлюють норми людських відносин (5-9) і внутрішнього світу (10). Вони не тільки затверджують любов до ближнього як найважливішу етичну цінність, але й визначають значущість людської особистості в її життєвих («не убий»), майнових («не вкради») й етично цілісних і досконалих («не перелюбствуй», «не лжесвідчи») підставах. Особливо значущою в цьому відношенні є десята заповідь («не побажай»), що відкриває духовні перспективи творчості особистості, бо саме вона встановлює етичний пріоритет внутрішнього, спонукального мотиву над конкретними діями. Як умову здорового етичного життя ця заповідь прирівнює внутрішнє побажання по значущості до самого вчинку.

Проте у тих, хто досліджує християнсько-етичний лад, може скластися враження, що в християнстві, як і в старозавітному світі, «працює» законницька етична система. По відношенню до деяких верств християнського суспільства таке спостереження, на жаль, цілком справедливо. І такий підхід неминуче призводить до негативних наслідків певного характеру, подібних тим, у яких Христос викривав сучасне йому фарисейсько-законницьке суспільство, сповнене обрядовістю як основною формою виконання закону.

Насправді онтологічній і етичній суті закону зовсім не обов'язково відповідають психологічні переживання законництва як особливого типу усвідомлення етичного світу, суттю якого є тільки зовнішній обов'язок виконання зовнішніх поведінкових норм. Суть змісту етичного закону, як це яскраво показує Г. Сковорода, якраз і спрямована проти такого законницького розуміння. З особливою силою це наголошує філософ у главі «Благочестя й церемонії – речі різні»: «Церемонія біля благочестя є те, що біля плодів лист, що на

зерні луска, що при доброзичливості компліменти. Коли ж маска позбавлена своєї сили, у той час залишається одна лицемірна облудність, а людина – гробом розфарбованим. Церемонія - це все те, що може справляти й найнещасніший нероба» [7, с. 8]. Та ще більшим аргументом проти законницького розуміння декалогу є такі слова Г. Сковороди: «Уся сила десятислів'я вміщується в одному цьому імені - любов» [7, с. 6]. Суть заповіді любові, за думкою філософа, - з'єднання осіб найтіснішим чином. З'єднання є будівництвом, творенням єдності. Отже, в цьому полягає один з істотних сенсів всіх заповідей, тому що всі вони змістовно розкривають заповідь любові, а виконання заповідей десятислів'я вибудовує і внутрішній світ особистості, і світ міжособистісних стосунків.

Взагалі етична система християнської релігії, яку дуже чітко висвітлює трактат Г. Сковороди, сприяє усвідомленню загальної концепції буття, космології, що задовольняє інтелектуальні потреби людини щодо пояснення світоустрою. Це система символів, яка дає цілісну картину сприйняття та переживання реальності, мотивовану та обґрунтовану поведінку, що формує особливий погляд на світ і концепцію інтерпретації смерті, пояснює сенс страждання та несправедливості, дає усвідомлення того, що допомагає людині переносити страждання і що дає сили жити, пояснення того, який сенс взагалі має людське життя.

Християнська добронравність Г. Сковороди є багаторівневою аксіологічною системою, своєрідною «матрицею» цінностей, що прагне охопити всі суспільні й індивідуальні потреби та забезпечити цілісність функціонування людського буття, адекватність взаємин з дійсністю. Сильною стороною її є зовнішня простота відповідей на складні етичні проблеми, авторитетність вимог, критеріїв етичних цінностей, ідеалів, їх безперечна цілісність і впорядкованість, що сприяють певній соціально-психологічній гармонії етичної свідомості особистості.

Для того, щоб освіта виконала одну зі своїх головних функцій - функцію передачі фундаментальних духовно-етичних цінностей, вона сама повинна бути насиченою духовно-етичним змістом. Отже, якщо цей зміст в освіті не ставить собі завдання навчити людину бути етичною (можливо, це було б моралізаторством), то, принаймні, обґрунтування значущості та пріоритетності етичного в житті та культурі - те, що освіта повинна вважати найбільш значущим. А. Гусейнов наголошує: «Етичні заповіді Десятислів'я є одночасно найбільш загальними законодавчими принципами. А якщо врахувати, що вони дані разом з вимогами благочестя, то ми отримуємо не тільки нормативну, але й світоглядну програму, яка і формулює принципи поведінки і задає образ людини. Насправді, в Десятислів'ї сказане найважливіше зі всього, що треба знати і практикувати людині, і що визначає людяність її буття. У цьому сенсі воно розкриває таємницю

людини. І таємниця ця полягає в тому, що ні розум, ні хитрість, ні сила, ні краса і ні будь-які інші антропологічні властивості роблять людину людиною, а її здатність жити по законах, визначених Богом, по законах справедливості» [3]. Тому ігнорування духовно-етичного компонента в освіті на основі традиційних для країни християнських цінностей, на нашу думку, сильно шкодить всій системі освіти, яка зараз не має достатніх ані духовних, ані педагогічних, ані розумових ресурсів для виконання своєї одвічної функції – освіти як створення образу, «тобто перетворення початкового хаосу «антропологічного матеріалу» у вищу оформленість, відповідну справжньому статусу людини» [1, с. 52]. А курси духовно-морального спрямування, що поодинокі впроваджуються в загальноосвітніх навчальних закладах і пов'язані з вивченням основ християнської етики, мають набути суттєвого поширення в освітянському просторі, бо вони спонукають учня до внутрішньої етичної роботи, яку можна визначити термінами Г.С. Сковороди «пошук» та «виконання».

Підсумовуючи, зазначимо, що останніми роками в освітній практиці посилилася робота по відродженню духовно-етичного компонента на християнських засадах. Але, як правило, на сучасному етапі цей процес потребує більш фундаментального науково-теоретичного опрацювання, бо використання християнської системи освіти та виховання протягом декількох століть в нашій державі мало результат: Київська Русь називалась святою. А тогочасна освіта базувалась на духовно-ціннісних засадах християнства та біблійних ідеалах, які в радянський період були штучно виведені за рамки освітнього простору. Тому в часи духовного відродження країни потрібно звернути увагу подальше всестороннє філософсько-освітнє дослідження цього змістовного пласту духовної культури, який здатен зміцнити духовно-ціннісні устої освіти та відродити духовну силу Вітчизни. Трактат Г. Сковороди «Вступні двері до християнської добронравності» дозволяє зазначити, що саме християнські духовно-етичні цінності в контексті «пошуку» (любити та шукати мудрість як істинний шлях у житті) та «виконання» (декалога як етичного закону) здатні виступити деякою сполучною ланкою освіти і виховання, тією ланкою, яка робить цей зв'язок не випадковим, але абсолютно необхідним і закономірним, що витікає зі всієї логіки духовного буття культури.

Використана література

1. *Варава, В.В.* Этика и образование. Проблемы и перспективы воспитания в высшей школе (Серия: Проблемы высшего образования) / В. В. Варава // Вестник ВГУ, – 2008. - № 1. – С. 47-53. – Режим доступа: <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/educ/2008/01/varava.pdf>

2. *Говорун, А.В., Відченко А.Г.* Питання морального виховання у творчості Г.С. Сковороди / А.В. Говорун, А.Г. Відченко // Педагогіка та психологія. – 1998. – Вип. 6. – С. 58-65.

3. *Гусейнов, А.А.* Великие моралисты [Текст] / А.А. Гусейнов. - М. : Республика, 1995. - 351 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gendocs.ru/v32613/гусейнов_a.a._великие_моралисты?page=5.

4. *Довбня, В.М.* Філософія освіти Г. Г. Ващенко: навч.-метод. посіб. / В. М. Довбня. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2010. – 297 с.

5. *Дроботенко, М.О.* Релігійне виховання у творчості Г.С. Сковороди / М.О. Дроботенко // «Освіта і доля нації». Сковородинівська традиція і сучасна філософія освіти : матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції 28-29 вересня 2012 р. – Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Харків: ХНПУ, 2012. – С. 103-105.

6. *Кашуба, М.В.* Етика Г. Кониського і Г. Сковороди / М.В. Кашуба // Сковорода Григорій : Дослідження, розвідки, матеріали: збірник наукових праць / упоряд. В.М. Нічик, Я.М. Стратій. – К.: Наукова думка, 1992 р. – С.188-195.

7. *Сковорода, Г.С.* Вступні двері до християнської добронравності / Г. С. Сковорода / Укр. переклад: Валерій Шевчук // Електронна бібліотека української літератури. – Канадський Інститут Українських Студій. - С. 1-12. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.utoronto.ca/elul/Skovoroda/Vstupnidveri.pdf>

Стаття надійшла до редакції 20.01.2013 р.